

Áprily Peer Gynt-je.

Ibsen halhatatlan remek-groteszkművének, a *Peer Gynt*-nek (1867) harmadik fordítása jelent meg magyar nyelven (Révai, 1941). A másodikat a tudós Patthy Károly, a mostanát költő költötte: Áprily Lajos. Nem a Morgenstern-féle német szöveg alapján, még kevésbé „norvég eredetiből“, mert hiszen köztudomású, hogy Ibsen dánul írt, sőt épen a *Peer Gynt*-ben gúnyos célzást is tesz a norvég nyelv-sovinisztákra — hanem egy prózai nyersfordításra építve, amit a műegyetem skandináv lektora készített magyar nyelven. Ez a módszer kétségkívül a legbecsületesebb és a legcélravezetőbb az északfok Ibsen-titkainak megközelítéséhez.

Fordításhoz három dolog kell: 1. Lélek, amely együtt tud rezegni az eredeti minden rezdületével, amely behatol a lényeg mélységeibe és követi szédülés nélkül az idegen költőt minden magaslatokon. 2. Tudós nyelvismerő, akinek a magyar fordító-készség minden eddigi eszköze rendelkezésére áll. 3. Költő, aki magából merít és élő hangforrássá teremti a másoló visszhangot. Áprily mindahárom föladatra vállalkozhatott.

I.

Peer Gynt. A rokonszenves „félemler“ kalandjai, a norvég nemzeti jellem karrikaturája? — amint Benedek Marcell nevezi (Ibsen Ö. M., Athenaeum, VI). Dráma, ahol nem a drámai forma a lényeg, hanem a fantasztikus Ember és a lázálmos Élet, amire kísérteties fényt vet egy ridegnek ismert, de itt hátborzongatóan merész víziókkal játszó költő. Nem lehet definiálni, beskatulyázni sem műfaj, sem alapeszme, sem emberábrázolás szempontjából ezt a bizarr, ezt a szatira és fausti mélység között *salto mortale*-kat végző tragikomédiát. Mit akart vele a józanul hatásdrámákat, különleges lelki szituációkat szerkesztő társadalom-kritikus? Minden drámájában van valami szimbólum, valami irreális, fátumot sejtető misztikum, valami bálványdöngető keserűség. De ebben a havasi és nem általános-polgári, hanem norvég, sőt paraszti költeményében minden kantárt szabadjára ereszt és — ő, aki, Alfred Kerr szavait használva, világot adott a világnak — mintha saját szűk, intellektuális problémákba zárt világából akarna kitörni, ködös végtelenek felé és az élmények gazdag kaleidoszkópját forgatni. Emberileg itt jön hozzánk legközelebb. Itt lesz nemzetivé is és — talán épen ezért — leginkább a magyar irodalom ügyévé, hogy bevonuljon a magunkévá hódított klasszikusok

közé. Abel a rengetegben, Uz Bence a havasi legelőn jut eszünkbe és talán nem véletlen, hogy épen az erdélyi Aprily Lajos érezhette kongeniálisnak magát hozzá, hogy magyarra költse a norvég fjordok fantasztá hősének képsorozatát, a zabolázatlan álmodónak, a népmesei csodahívónek, az őstermészet emberének balladái jeleneteit. Erdélyi hangok esendülnek ki a fordításból és Márton Ferenc hatalmas képe, az *Erdő-írtás Csíkországban* jut az eszünkbe, mikor Peer Gynt „ingujjban dolgozva fenyőtörzsöket döntöget”. Van valami közös „északi” vonás a székely balladák világa és a Peer Gynt család képei között? Mintha a meztelenre vetkőzött embert látónok, vastag konturokban megrajzolt, szinte csak két dimenzióban előttünk meredő alakokat, a finn festők vízióival is rokon mithikus hősöket. Axel Gallén képén a halott *Lemmin-kainen*-t anyjával (1897), öreg nőt és ijas parasztot (*Yuokahainen*, 1898), Halonen vásznan a *karjalai útépitőket* (1900). Ase özvegy parasztasszony, a bolondos fickó anyja, aki maga is *kolontos*: északi és nincs benne semmi magyar. De mégis a *bizarr kontyán ült az átok* ködvilágából való. A Csönd-herceg és a Varázssipkás menyasszonyabló, az új Csodák és a hazug Táltos-kalandok szintézisre juthattak Ibsen filozófiai költeményének fordításában.

II.

Formátlan mű ez a *Peer Gynt*. Nem a latin formakeresés, az érdeknélküli hellenizmus, a bevégeztség tükre, hanem a germán kozmikus erők játéka. Gomolyognak a képei, mint a hamleti felhők. Lehetne vitatkozni rajta, hogy mit ábrázolnak és mit jelentenek, ha ugyan a racionális értelem fontos volna ebben a világban. De, mint minden északit, Ibsent is csábítja a déli verőfény és meghurcolja boldogságszomjas, hatalomra-vágyó hősét a mediterrán partok exotikus tájain, hogy visszahulljon ismét az északi titkok, a világokkal harcoló Sorsember, az élet értelmét kutató Paraszt-bölcs hcnába. Démoni barbárságot kell itt megszólaltatni és keverni cinikus világfisággal, ahgyan az északiak a csélesap latin szellemet elképzelik... Aprilynek tehetségében volt a klasszikus magyar Shakespeare-fordítások szíporokázó, racionális bravurokra mindigkészen nyelve és hozzá a modern szimbolizmus, amelyhez ámenetet az Ábrányi Emil *Cyrano*-fordítása adott, ahol már *gémblábú sasok*-ról, *csodalények*-ről történik említés, igaz, hogy précieux-szellemes és logikus-naturalista stílusmilieuban: mint Böcklin képei, a forma még realiztikus, de már irreális tartalomra utal.

A néha shakespeareizáló, máskor spanyolos és barok nyelvturnát — amelyet nálunk Arany János alapított meg mesteri humorral és amely az Arisztofanesz-fordítás szókók-

lerségén át egészen Kozma Andorig és a Shakespeare-szonetek Szabó Lőrincéig frissíti irodalmunkat — Áprily olyan rutinnal kezeli, mintha nem is volna mélyebbről jövő szava:

Persze, itt lehet csavarni,
régí himet újra varrni,
addig rakni szót a szóra,
míg nem ismersz rá az óra.
Igy tettél a bak-esettel,
kicifráztad képzelettel,
kifestetted vadhavassal,
borzalommal, barna sassal...

Mintha sok is volna ebből a bűvészkedésből, bár a *Csongor és Tünde* ironikus romantikája is visszaél néha ezzel a nyelvpörgető boszorkánysággal. A Bűvész és Bűvészinások nyelve! A mindig új ötlet-útra, új rögeszme után szaladó Peer — a mi szelíd Adámunknak torz, de gigantikus rokona — az emberi színjáték stílusát is folyton változtatja, és Áprily bravúrosan hegedül ehhez a többhuron pendülő északi Fausthoz. A német nyelv szellemét például, így tudja figurázni:

Egy sugara
a felszabadult gondolatnak,

(eddig Madách is lehetne, de aztán)

világpolgáreszmetudatnak,

szemlélet, mely ködön hat át
s megveti a mult tévtanát,
magasabbrendű sugallat
trilógiás egységtetőn.

Páthosz és mindennapiság modern vegyüléke:

Irva van: *ember, küzdj és jól vigyázz.*
Én kimerültem, kerülget a láz.

A jambusdrámák monolog-böleselkedéseinek, a *Széchenyi emlékezete* eszmei páthoszának méltó rokonhangja:

Vajjon az Urnak a forrástalan,
holt pusztasággal milyen célja van?
Élettelen sík, gyászos és rideg,
kiégett föld, mely nem kell senkinek;
világ, melyből a nap mindent kiölt,
hulla, amely — mióta él a föld —
Urának nem köszönte meg sehol,
hogy lett. Ó, a természet tékozol...

Modern köznapiság prózai disszonanciái a lelkes tirádában,
régí versek új nyelven:

Zolnai Béla: *Áprily Peer Gynt-je.*

És város épül és ipartelep...
Száz gyárat hajt a gőz Timbuktuban
és Bornu dus a *gyarmatáruban*.

Patthynál szürkébb és humornélküli ez a pár sor.

Építik egyre a városokat...
Tombuktuba' hallod gőzgyárak sípját,
Bornút sietve gyarmatosítják.

Nehéz zavartalan szimbolikát találni ebben az elegyesen barbár és fönséges remekműben, ahol a hős többek között császár lesz — az önzés császára! — a bolondokházában és ahol még a romantika is sokszor úgy hat, mint egy fintor, mint a romantikus hajlandóságok szatirája. Tökéletesen csilingelő, pünkösdi harangszó, mint a *Faust*-ban:

Szent hajnal! A Lélek
áldott tüze égett
s nyelvekben a földre leszállt.
Ma földi karének
száll zengve az égnek:
dicséri az égi királyt.

Vörösmarty tünde mondatait halljuk csobogni:

Előre-hátra, egy idő az ut,
ki is, be is mindig szorosba fut.

A fordító akkor ad legmaradandóbbat, mikor valami — még élő — stilushagyományba beleépít az idegen hangzatokat.

III.

A *Peer Gynt* költőisége Solvejg alakjában kulminál. Talán itt rejtőzik a mű alapeszméje: a passzív nő váltja meg a kalandor, végtelenbe törő férfit. Ez inspirálta Grieget, akinek bizarr harmóniáitól már el sem lehet választani Ibsennek ezt a szövegét. (A többi igazán nem dalba kívánczoló!) Solvejg versei melódia nélkül is dalolnak az Áprily soraiban. Itt önmagára talál, itt „zeng és mélyre ás” a szó. Nem érzik rajta *difficulté vaincue* és a mondatok természetesen helyezkednek el a ritmus kereteiben. A bájban is erő van és a zord primitivség egyszerű szavai örökérvényű igékként hullanak:

Szabad a szél s a lélekzet szabad.
Lenn fojtó volt a köd és szűk a hely,
Úzött az is, hogy futni, futni kell.
Itt zug a fenyves. Dal zendül a fán.
Itt zene van s csend. Itt az én hazám.

Ezért a pár megpihentető, *verweile-doch* sorért érdemes volt átszenvedni ennek a szimpatikus Peernek nem mindig rokonszenves vergődéseit:

Fenyő és fjord között nőttem föl én.
Észak nevelt: fukar föld és szegény,
de lelke van, mely halk szóval dalol,
szelében karsu, fehér nyir hajol,
csodavirág tükre a tó s a hab,
ha partot ér, gránitsziclára csap.
Tündérvarázzsal jó a tél hava,
fénytől dereng a nyári éjszaka.
Lelkünkéből a szép minden bünt elüz
s az örömiünk kristályostiszta, szűz.
Te adtad ezt a látást, Peer, nekem,
a csodákat azóta érthetem.
Azért jöttem hozzád, kunyhódba, hol
az áldozat s a hősiség dalol.

Ez a gyönyörű részlet hiányzik Patthy Károly fordításából. Az ember hajlandó azt hinni, hogy Áprily Lajos maga költötte bele Ibsen szövegébe. A lelkiismeretes Patthy mért hagyta volna ki? (V. ö. Ibsen Ö. M., Athenaeum, VI, 267.)

Ibsen is ott a legnagyobb, ahol az *Ewig-Weibliche* inspiálja. És itt szól a mához is: a földnek lelke, a csoda, az áldozat és a hősiség nem a mélyponton heverő, anyagelvű 1867, hanem a fjordok viharában és észak rémes árnyaival viaskodó 1941 szava.

Mit vett Áprily legmélyebb önmagából ehhez a fordításhoz? Vette az őszi muzsikát, amelynek melódiájára a versei hangolva vannak? A „havasi külön planéta“ színeit, a halálragondoló csavargó ígét, az óriások, az „izmos“ hegyvidék cúcsain frissülő gondolatokat, a pisztrángokkal való közösséget, a hajnali fenyves haragját, a peer-gynti csodamesét:

A sárkányokkal viaskodtam,
királylányig sosem jutottam.

(A láthatatlan írás 1939, 36.)

Az „észak felé“ indulók hangjában, a skót hangulatok kikötőjében, a barlangok szövegtelen zenéjében, a tízéves kicsi lány után haladó „mythologikus nagyanya“ halk lépésében, az ötvenév rengetegjének zúgásában: mintha ősi griegi melódiák fuvoláznának. Áprily költészetének halovány csilloga Észak felé mutat. Így jutott el — nem Ibsenhez, hanem önmagához, a megtisztult, álmodó, titok-ostromló és megváltott Peer-Gyntöket teremtő lélekhez.

(Kolozsvár.)

ZOLNAI BÉLA